

Carlo Bonomi

Risto Friedin matkassa psykoanalyysin alkulähteillä

Tapasin Riston kahdesti. Ensimmäisen kerran Ateenassa vuonna 1996, kun hän avasi IFPS:n konferenssin hienolla esitelmällään ”Omakohmainen ja klassinen myytti: kohtaaminen Akropoliilla”. Tuolloin kävelimme yhdessä Akropolis-kukkulalle. Hän oli hyvin innoissaan ja otettu siitä, miten kaunis tuo paikka oli, paikka joka oli monien vuosien ajan ollut hänen emotionaalisen ja intellektuaalisen elämänsä keskus. Hetki olikin hyvin erityinen, yksi niistä ”onnen hetkistä”, joita hän ei vain etsinyt vaan joita säilöi innokkaasti mielessään, makustellakseen niitä ei vain emotionaalisesti vaan myös älyllisesti, tutkien ja analysoiden. Tästä näkökulmasta hän muistutti Freudia, ja luultavasti tästä syystä hänen onnistui ymmärtää ja tavoittaa se erityinen merkityksellisyys, joka tällä ”onnen hetkien” etsimisellä oli Freudin elämässä ja työssä.

Tapasin Riston uudelleen viisi vuotta myöhemmin Helsingissä, kun hänen kirjansa oli jo melko valmiissa vaiheessa. Tuolloin vietimme päivän keskustellen yhteisistä kiinnostuksemme kohteista, etupäässä psykoanalyysin alkuvaiheista, mutta myös hänen Amerikan-ajastaan, jolloin hän oli tutustunut moniin merkittäviin oppineisiin. Päivän päätteeksi hän halusi jakaa kanssani intohimonsa kauneutta ja harmoniaa kohtaan: hän oli hankkinut liput oopperan Bach-resitatiiviin. Tapahtuma oli päivän mieleenpainuva kohokohta ja tarkoitettu ”onnen hetkeksi”. Tavallaan se oli minun päättökokeeni, joka kuitenkin epäonnistui surkeasti. Huolimatta kovasta yrityksestäni vakuuttaa hänet, että minäkin nautin kauneudesta ja harmoniasta, nukahdin kesken!

Epäonnistuminen ei estänyt meitä pitämästä yhteyttä kirjeitse. Hänen kirjansa julkaiseminen, vähän ennen hänen äkillistä kuolemaansa, edusti minulle sisäisen konfrontaation alkua hänen ja hänen ajattelunsa kanssa, mikä oli ollut seuranani jo kymmenen vuotta.

Olimme molemmat tyytymättömiä siihen vakiintuneeseen tapaan, jolla psykoanalyysin alkuvaiheita käsiteltiin. Olimme molemmat vakuuttuneita, että Freudin päättymätön itseanalyysi oli edelleen suurelta osin jäänyt tutkijoilta ymmärtämättä ja että tällä oli suora vaikutus siihen, miten nykyään ymmärrämme ja harjoitamme psykoanalyysia.

Psykoanalyysi syntyi varsin radikaalina uutena yrityksenä ymmärtää elämää, mutta sitten se etäännytti enenevästi reaali maailmasta, muuttui itseriittoiseksi ja sisäänpäinkääntyneeksi. Risto Fried opetti meille toisenlaisen tavan lähestyä Freudia; hän osoitti hienolla tavalla, että mitä kauemmaksi etäännyimme Freudista, sitä lähemmäksi häntä tulemme. Viime kädessä Risto Friedin tekemä Freudin tekstien lukeminen uudella tavalla muuttui rikkaaksi ja ilmaisuvoimaiseksi elämän, taiteen ja historian tutkimukseksi, paluuksi sivilisaation alkulähteille.

Kun Riston kirja *Freud on the Acropolis – a detective story* julkaistiin vuonna 2003, yritin koota yhteen kirja-arviooni siitä sellaista, mikä minusta vaikutti erityisen merkitykselliseltä, otsikolla ”Pelkäsikö Freud lentämistä?” Myöhemmin kirja inspiroi kaksi muutakin artikkelia: ”Freud, Ferenczi ja ’epäusko’ Akropoliilla” (Bonomi 2012), jonka pidin esitelmänä Ateenassa, sekä ”Se siis todella on olemassa – merikäärme, johon emme koskaan uskoneet!” (Bonomi 2013b), jonka esitelmöin viime vuonna Budapestin

Ferenczi-konferenssissa. Nyt haluaisin saattaa loppuun tämän pitkän tutkimusmatkan palaamalla takaisin psykoanalyysin alkulähteille.

I

Eräs Risto Friedin tärkeimmistä havainnoista oli Freudin itseanalyysissa moneen kertaan ja monessa eri muodossa toistuva kaava, ikään kuin Bachin sonaatti. Fried ymmärsi tämän aloittaessaan lopusta, ts. Freudin esseestä ”Muistihäiriö Akropoliilla”, jonka Freud kirjoitti vuonna 1936 – 50 vuotta sen jälkeen kun hän oli aloittanut yksityisvastaanottonsa Wienissä vuonna 1886, ja 40 vuotta sen jälkeen kun hän oli pitänyt kuuluisan esitelmänsä hysterian etiologiasta vuonna 1896; esitelmässä Freud esitteli ajatuksensa siitä, että hysterian spesifi etiologia voitiin jäljittää varhaislapsuuden seksuaalisiin traumoihin (nk. ”viettelyteoria”). Kuten varmasti tiedätte, tämä järisyttävä esitelmä Wienissä Verein für Psychiatrie und Neurologie:lle sai murskaavan vastaanoton ja Freud eristettiin yhteisöstä. Viisi viikkoa myöhemmin, toukokuun 4. 1896 Freud kirjoitti Fliessille: ”On käynyt käsky hylätä minut, sillä kaikkialle ympärilleni on muodostunut tyhjiö.” Vuoden 1897 mittaan Freudista tuli itsensä ”kaikkein tärkein potilas”, ja hän alkoi käydä läpi systemaattista itseanalyysia. Sen analyysin pääasiallinen lopputuote on hänen mestariteoksensa *Unien tulkinta* (Freud 1900), teos joka merkitsi ajattoman tiedostumattoman löytämistä.

Akropolis-essée viittaa kummalliseen tapaukseen, joka Freudille sattui neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1904, vaiheessa jossa psykoanalyysin perusteiden luomista seuranneen valtavan emotionaalisen konfliktin olisi pitänyt olla jo ohi. Konflikti saavutti huippunsa syys–lokakuussa 1897, kun viettelyteoria tuli hylätyksi ja Freud keksi Oidipus-kompleksin.

Freud päätti hylätä viettelyteorian matkallaan Italiaan syyskuussa 1897. Kyseessä oli Freudin kolmas matka etelään, kenties se kaikkein tärkein. Orvietossa hän vaikutti renessanssimaalari Luca Signorellin maalauksesta ”Viimeinen tuomio”. Kyseessä oli ehdottomasti onnen hetki. Hetken taianomaisuuden tosin pilasi kuitenkin jokin – kenties enne siitä, että hän kuolisi ennen kuin voisi täyttää toiveensa käydä Roomassa. Juuri siitä hetkestä alkaen ”Roomasta” tuli hänen neuroosinsa arvoituksellinen symboli ja itseanalyysin polttopiste. ”Toive päästä Roomaan – hän kirjoitti – on muodostunut unielämäni kanavaksi ja symboliksi koko joukolle muita intohimoisia toiveita.” (Freud 1900, 196–197.)

Vuotta myöhemmin, matkustaessaan yksin, hän tahtoi vakuuttaa erään kanssamatkustajansa siitä, että Orvietoa ei missään tapauksessa kannattanut jättää väliin. Hän ei kuitenkaan voinut muistaa mahtavien freskojen tekijän nimeä huolimatta muistikuviansa elävyydestä. Pettymystä helpotti kuitenkin eräs älyllinen saavutus: hän kirjoitti muutamassa päivässä ensimmäisen esseensä ”freudilaisesta” lipsahduksesta (Freud 1898), josta tuli myöhemmin teoksen *Arkielämämme psykopatologiaa* (1901) avauskappale. Tuohon aikaan hän teki useita matkoja Italiaan tavoitteenaan päästä Roomaan, mutta hän ei onnistunut kertaakaan.

Analysoimalla estoisuuttaan ”Rooman” suhteen Freud teki suurimmat älylliset valloituksensa. Freud voitti pelkonsa lopulta vuonna 1901: hän pääsi Roomaan ja, tiedostaen neuroosinsa absurdiuden, kirjoitti vaimolleen syyskuun kolmantena: ”Tätä minä siis olen pelännyt vuosien ajan!” Freud koki Rooman-vierailunsa hukuttavana kokemuksena, kuten hän kirjoitti Fliessille syyskuun 19. 1901, ja elämänsä ”lakipisteenä”. Mutta Rooma ei ollut kaikki. Oli myös Ateena. Heti kun Freud oli päässyt Roomaan, hän kirjoitti, että hän ”olisi voinut palvoa alennustilaista ja silvottua Minervan temppelin jäännöstä”. Kuitenkin aivan samoin kuin Athenelle

omistettu temppeli, Parthenon, oli paljon kauniimpi kuin Minervan temppeli (roomalaisten vastine kreikkalaisten Athenelle), Ateena oli vielä Roomaakin parempi.

Lopulta kolme vuotta myöhemmin, 1904, Freud vieraili Ateenassa nuoremman veljensä Alexanderin kanssa. Koska hän oli syvästi uppoutunut klassiseen kulttuuriin, hänen työnsä vertautui arkeologin työhön, ja koska hän oli muokkaamassa kreikkalaisesta myytistä – Oidipuksen tarinasta – avainta ihmiskunnan ymmärtämiseen, kävely ylös Parthenonille tuotti mitä suurinta nautintoa. Esseessään Freud todella vertasi tilannetta paljon suurempaan tapahtumaan, Napoleonin kruunajaisiin Notre Damessa, aivan samoin kuin kävely Parthenonille merkitsi hänen itseanalyysinsä kruunajaisia. Tämän taianomaisen hetken pilasi kuitenkin painajaismainen tunne siitä, että se mitä hän näki, ei ollut todellista.

Tällaiset epätodelliset tuntemukset, hän selosti Akropolis-esseessään, ”nousevat esiin hyvin usein tiettyjen mielisairauksien yhteydessä, mutta ne eivät ole normaaleillekaan ihmisille tuntemattomia, sillä hallusinaatioita toisinaan ilmenee terveilläkin” (Freud 1936, 244). Itse asiassa hallusinaatio osoittautui niin pelottavaksi, että Freud ei palannut Ateenaan enää koskaan – vaikka hän kävi Roomassakin myöhemmin kuusi kertaa.

”Tapaus”, kuten Freud sitä nimitti, vaivasi häntä lopun elämää (Freud 1936, 248). Saksankielinen ilmaus on ”heimgesucht”, mikä Niederlandin (1969) mukaan merkitsi hyvin tuskallista tunnetta, kuten ”piinattua tai kidutettua”, kun taas Bettelheimin (1982) mukaan sillä oli uskonnollinen merkitys, sillä sana ”Heimsuchung” tarkoittaa Wienin murteessa Neitsyt Marian pyhää ilmestymistä. Siirtyen edestakaisin kahden tulkinnan välillä ja ottaen huomioon viittaukset tapahtumaan Freudin esseessä ”Das Unheimliche” Risto Fried ehdotti, että sana ”levoton, troubled” piti korvata sanalla ”riivattu, haunted”. Tapaus Akropoliilla todella jätti jälkeensä vaikuttavan sarjan neuroottisia oireita, mm. obsessiivis-kompulsiivisen kuolemanpelon ja kaksi tai useampia hysteerisiä pyörtymiskohtauksia (Schur 1969; 1972), ja siten siitä tuli elävä todiste siitä ristiriidasta, joka vallitsi hänen suurten älyllisten saavutustensa ja epäonnistuneen itseanalyysinsä välillä.

Miksi? Kysymys saa vastauksensa itseanalyttisessä esseessä vuodelta 1936, jonka otsikko oli alunperin ”Epäusko Akropoliilla” ja sittemmin ”Muistihäiriö Akropoliilla”. Esseessä pohditaan lapsuudentoiveensa lopulta täyttämään päässeen miehen järkkymistä. Nuoruudessaan Freud joutui kärsimään köyhyyttä ja saattoi vain uneksia kaukaisista paikoista, jotka vaikuttivat tuolloin saavuttamattomilta; mutta nyt hän seisoi maailman huipulla! Mutta kuitenkin nautinnon pilasi kummallinen kokemus, jota Akropolis-esseessä verrataan provokatiivisesti siihen kuin se olisi ikään kuin kävelisi Loch Nessin luo ja kuuluisa hirviö pakottaisi tulijan myöntämään: ”Se siis todella on olemassa – merikäärme, johon emme koskaan uskoneet!” (Freud 1936, 241.)

Koska ajatus Ateenaan pääsemisestä oli tuntunut hänestä ”liian hyvältä ollakseen totta”, ikään kuin hän ei ”olisi sellaisen onnen arvoinen”, eikä ”ansaitsisi sitä”, Freud antoi levottomuutta herättävälle ja riivaannuttavalle kokemukselleen oidipaalisien selityksen: nautinnon pilaantuminen johtui siitä, että se viittasi toiveeseen voittaa oma isä. Hienosti kirjoitettuun esseeseen suhteutettuna tällainen johtopäätös tuottaa pettymyksen. Kaikki kriitikot ovat asiasta yhtä mieltä.

Voi hyvin kuvitella, että ”uskomaton merikäärme” innoittaa kaikkein stereotyyppisimpiä psykoanalyttisiä tulkintoja (oidipaalinen fantasia, isän fallos, symbioottinen äiti, fallisen vaiheen uhkaava ja kastroiva äiti jne.). Risto Friedin tapauksessa ei kuitenkaan ollut näin. Risto näki kauhistuttavassa lohikäärmeessä ennen kaikkea pintaan nousevan provokatiivisen kysymyksen: mikä on todellista, mitä on psykoanalyysin itsensä sydämessä?

Itseanalyysinsä aikaan Freudia riivasivat sellaiset kysymykset kuin: Oliko häntä käytetty lapsena seksuaalisesti hyväksi? Oliko hyväksikäyttäjä hänen isänsä vai katolinen hoitajansa? Mikä on totta? Mikä on todellista? Voiko lapsuusmuistoihin luottaa? Riston mukaan ”nämä kysymykset – – ovat Akropolis-mysterin sydämessä”. (Fried 2003, 289.)

II

Tämän ajatuksen tueksi olen väittänyt kahdessa yllä mainitussa artikkelissani, että Ferenczin traumateorian uudelleen henkiinherättäminen pitäisi ottaa Freudin Akropolis-esseen taustaksi. Traumaattisten muistojen tavoittaminen oli psykoanalyysin alkuperäinen tavoite, mutta hyvin pian se osoittautui vaikeaksi toteuttaa, ja hylätessään teoriansa todellisesta traumasta syyskuussa 1897 Freud selosti kuuluisassa täyskäännöstä merkinneessä kirjeessään, ”mistä syy epäuskoon kumpusi” (Freud Fliessille, syyskuun 21. 1897). Vaikka Freud ei koskaan täysin hylännyt alkuperäistä tavoitetta, hän ei ollut enää varma, olivatko hänen analyysissa saavuttamansa tulokset todellisia muistoja vai fantasioita. Tietyissä vaiheissa hän päätti myös yhdenvertaistaa todelliset muistot ja fantasiat linjaamalla, että ”fantasioissaan lapset yksinkertaisesti täyttävät aukot yksilöllisessä totuudessa esihistoriallisella totuudella” (Freud 1916–1917, 370–371). Myöhemmin, 1920-luvulla, psykoanalyysi muuttui egopsykologiaksi ja traumaattisten muistojen tavoittaminen muuttui toissijaiseksi tavoitteeksi. Luonneanalyysi ja yliminän muokkaaminen olivat uusi doktriini, kun Ferenczi palasi ”varhaisempaan, aiheettomasti hylättyyn suuntaukseen” (Ferenczi 1930, 108) esittäen urauurtavassa esitelmässään ”The principle of relaxation and neocatharsis”, että ”mitään analyysia ei voida pitää – – loppuunsaatettuna, ellei traumaattiseen materiaaliin ole päästy käsiksi” (s. 120).

Hänen mukaansa ”traumaattista materiaalia” ei pitänyt etsiä neuroottisista reaktioista ja egon adaptiivisista ratkaisuista vaan primitiivisemmistä reaktioista, kuten psykoottisesta kääntymisestä pois todellisuudesta, lohkomisesta ja fragmentaatiosta. Tämä oli nimittäin juuri sitä materiaalia, jota Freud Ferenczin kuoleman jälkeen päätti arvioida esseessään ”Muistihäiriö Akropoliilla”.

Freud tervehti Ferenczin paluuta traumaan kaksijakoisesti. Vuonna 1930 hän reagoi innostuneesti Ferenczin ”uusiin näkemyksiin mentaalisen elämän traumaattisesta fragmentaatiosta” (Freud Ferenczille, syyskuun 16. 1930), mutta kaksi vuotta myöhemmin hän tuomitsi sen taantumisenä teoriaan, jonka hän oli hylännyt vuonna 1897. Lopulta, Ferenczin jo kuoltua, hänen aiempi vakuuttuneisuutensa siitä, että tosiasiallinen trauma oli silttenkin keskeinen, sai vahvistusta, ja hän alkoi sisäistää lohkomisen ja fragmentaation kieltä – esimerkiksi esseessä ”Mooses ja monoteismi” hän kirjoitti egon eristäytymisestä ja fragmentoitumisesta (Freud 1939, 76–78) – mutta hän oli edelleen vakuuttunut siitä, että traumaattinen tiedostumaton muisto ei ollut suoraan tavoitettavissa. Hänen näkemyksensä mukaan se, mikä saattoi tulla esiin, ei ollut trauma itsessään vaan reaktiomme siihen. Kirjeessään syyskuun 16. 1930, samalla kun toivotti Ferenczin uudet näkemykset tunne-elämän fragmentoitumisesta tervetulleiksi, Freud lisäsi myös: ”Uskon vain että traumasta voidaan tuskin puhua vain erityisenä egon synteettisenä toimintana ilman että samalla käsiteltäisiin syntynyttä reaktiivista arpikudosta. Jälkimmäinen, tietenkin, myös tuottaa sen mitä näemme.” Jos pidämme tämän mielessämme, ymmärrämme että Loch Nessin järkyttävä näky Akropolis-esseen keskuksessa ei ollut trauman itsensä vaan trauman tuottaman reaktion ilmentymä.

Välittömästi Akropolis-pohdinnan jälkeen sama ”lohikäärme” tuli esiin esseessä ”Päätetty ja päättymätön analyysi”. Pohtiessaan libidinaalisten fiksaatioiden ja yliluonnollisten uskomusten pysyvyyttä Freud kirjoitti:

”Välillä on pakko epäillä, ovatko keskiaikojen lohikäärmeet todella kuolleet sukupuuttoon” (Freud 1937, 229).

Kuten Risto Fried huomauttaa (2003, 413–414), sanavalinta on kummallinen. Freud ei sano ”sukupuuttoon kuolleet dinosaurukset” tai ”lohikäärmeet, joita ei ole olemassa”, vaan puhuu ”sukupuuttoon kuolleista lohikäärmeistä”, sekoittaen keskenään dinosaurusten todellisen maailman ja lohikäärmeiden fantasiamaailman. Kyseessä on dramaattinen tapa tehdä tiettäväksi, että todellista traumaa ei voi purkaa sen tuottaman psyykkisen reaktion kautta, siis reaktioiden jotka viime kädessä riippuvat psyykkisistä ja biologisista alkuasetelmista. Näin tarjoutuu täsmällinen vastine Ferenczin väitteelle, että ”mitään analyysia ei voi pitää – loppuunsaatettuna ellei traumaattiseen materiaaliin ole päästy käsiksi”.

Tämän ratkaisevan ongelman tutkiminen on kenties Riston kirjan nerokkain osio. Se on myös niin huolellisesti muotoiltu ja rikas, ettei sitä voi vetää yhteen muutamaan riviin. Voimme kuitenkin olettaa, että Loch Nessin hirviö, uskomaton merikäärme ja sukupuutolta säästynyt lohikäärme ovat sellaisia läheisesti toisiinsa kietoutuneita metaforia, jotka ilmentävät Freudin ratkaisematonta kastroatioahdistusta ja libidinaalista fiksaatiota ”maskuliinisiin naisiin”.

Tämä on muuten juuri se aihe, jota Freud käsitteli esseessä ”Päätetty ja päättymätön analyysi”: miehen vaikeus voittaa kastroatiokompleksinsa, ja mahdollisuus saada naispotilas luopumaan toiveestaan omistaa penis. ”Meillä on usein se käsitys – Freud kirjoitti pohdintansa lopuksi – että peniksen toiveen ja maskuliinisen protestin kautta kuljettuamme olemme läpikäyneet kaiken psykologisen materiaalin ja saavuttaneet peruskiven, ja niin meidän toimintamme on saavuttanut maalinsa.” (Freud 1937, 251–252.)

III

Freudin kirjoituksissa lohikäärme assosioitui maskuliinisiin naisiin. Vuonna 1913, selostaessaan että naisilla tyypillinen ”fiksaatiopiste” on illuusio siitä, että heillä on joskus ollut penis, hän kirjoitti: ”Komediankirjoittajat ja satiirikot ovat kaikkina aikoina suunnanneet pilkkansa ’vanhaa lohikäärmettä’ vastaan, joksi hurmaava tyttö, rakastava vaimo ja hellä äiti ovat muuttuneet” (Freud 1913, 324). Viittaus satiirikkoihin tulee omaelämäkerrallisessa mielessä merkittäväksi, kun suhteutamme sen Freudin ensimmäiseen ihastukseen. 16-vuotiaana Freud rakastui Gisela Flussiin. Hän oli kuitenkin liian ujo ilmaistakseen tunteitaan ja hänen kiintymyksensä muuntui rakkaudesta vastakohtakseen. Freudin hedelmällisessä mielikuvituksessa Giselasta tuli ”Ikhtyosaura” (kalalisko), esihistoriallinen matelija, jolle kehittyi kalamaisia ominaisuuksia, jotka soveltuivat elämään meressä. Kuten Risto Fried asian ilmaisi, Freud kielsi pelkonsa ”alentamalla rakkausobjektinsa inhottavaksi matelijaksi” (Fried 2003, 414–419).

Riston mukaan rakkausobjektin muuntuminen kiehtovaksi hirviöksi oli Freudin tuotannossa yhä uudelleen toistuvaa teema. Esimerkiksi silloin kun Freud kihlasi Marthan, rakkauden kohdetta uhkasi ”Melusiininen fantasia”.¹

Melusiina, kuten tietänne, on keskiaikainen vesinymfi, samankaltainen kuin seireeni tai merenneito: nainen navasta ylöspäin ja käärme tai kala navasta alaspäin. 1300-luvulla Ranskassa yleinen myyttinen tarina, Melusiina-saaga kertoo, miten kreivi Raymond löytää metsästä kauniin neidon ja rakastuu tähän. Melusiina suostuu naimaan hänet ehdolla, että Raymond ei koskaan yritä nähdä häntä alasti; mutta Raymond rikkoo lupauksen ja näkee Melusiinan osittain naisen ja osittain käärmeen hahmossa. Aluksi Melusiina antaa

Raymondille anteeksi, mutta sitten kesken riidan, kun Raymond kutsuu häntä ”käärmeeksi” hovinsa edessä, Melusiina ottaa lohikäärmeen hahmon ja lentää pois palaamatta koskaan.

Otto Rank kiinnitti huomiota Melusiina-saagaan esseessään ”Alastomuus saduissa ja runoudessa” (1913), missä ruumiin alaosan käärmeeksi muuntumisen motiivi jäljitetään toisaalta naisen sukupuolielimiä kohtaan koettuun inhoon ja vastenmielisyyteen tiettyinä aikoina (kuten kuukautisten aikaan), ja toisaalta kuvitelmaan naisen peniksestä.

Risto Friedin mukaan koodinimi Ikhtyosaura ja Melusiina-fantasia olivat molemmat Freudin seksuaalisen kohtaamisen herättämän pelon ilmausta, ja ne molemmat tiivistyivät Loch Nessin fantasiassa, jonka Akropolis-essée herätti, yhdessä erään toisen muiston kanssa.

Ollessaan 17-vuotias Freud vieraili sukunsa sen puolen luona, joka oli muuttanut Freibergista Manchesteriin samaan aikaan kuin hän vanhempineen muutti Wieniin, ja tuolloin hän vietti kokonaisen päivän Irlanninmeren rannikolla, missä hän nautti mahdollisuudesta kerätä vuoroveden rannalle jättämiä eläimiä, kuten merimakkaraita (niiden fallisen muodon takia). Tuolloin viehättävä pikkutyttö ilmestyi hänen luokseen ja sanoi: ”Onko tuo meritähti? Onko se elävä?” ”Kyllä”, hän vastasi, ”hän [engl. he] on elävä”, ja samassa hetkessä hän tunsi nolostuvansa lingvistisen virheensä vuoksi: hän oli laittanut sukupuolen väärään paikkaan (Freud 1900, 519).

Tämä tapahtuma, jota Freud piti ”mitä viattomimpana”, voisi todellakin olla karkean seksuaalinen, kuten merimakkaraita fallisen muodon hallitsevuus ja viehättävä pikkutyttö vihjaavat. Friedin (2003, 424–426) mukaan kyseessä oli fallisen ekshibitionismin teko. Viitaten tähän affektilla ladattuun episodiin sekä siihen, mitä Ikhtyosaura ja lohikäärmehäntäinen Melusiina merkitsivät, Risto kirjoitti: ”Oikeassa elämässä mies voittaa pelkonsa aikuisen naisen sukuelintä kohtaan riittävässä määrin voidakseen tulla lasten isäksi ja elää vaimonsa kanssa päivästä päivään. Mutta jossakin, ajattomassa vaihtoehtoisessa todellisuudessa, vanhat pelot ja vanhat fiksaatiot elävät edelleen. Ja ajoittain ne hallitsevat. Jalkafetisismi, ekshibitionismi, voyeurismi, piiskaaminen, seksuaalinen kiinnostus lapsia kohtaan, ihastuminen veistoksiin, fantasioitu nekrofilia – kaikki sopii kuvaan, eikö vain? Kaikki ne merkitsevät sen pelon torjumista, minkä aikuisen naisen kanssa tapahtuva seksuaalinen kohtaaminen aiheuttaa.” (S. 425.)

Risto Friedin mukaan tapaus Irlanninmeren rannalla antoi uutta näkökulmaa Loch Ness -fantasiaan esittelemällä tunteen, jota ekshibitionisti kokee epäillessään oman peniksensä olemassaoloa.

Ekshibitionisti kokee tulevansa kastroiduksi, hän epäilee oman peniksensä olemassaoloa (tai... riittävyttä). Fallinen nainen (Melusiina, Gradiva) tai feminiini fallos (Ikhtyosaura) antaa vähän lohdutusta, mutta vain analogian muodossa. Vasta kun mies voi esitellä oman elimensä ja saada naisen vahvistavan vastauksen, hän voi uskoa omaan maskuliinisuuteensa. (S. 426.)

Freudille kastratio oli Oidipus-kompleksin välttämätön komplementti, joka edusti isän rangaistusta lapsen incestisistä pyrkimyksistä. Risto Fried esittää, että kastroiduksi tulemisen tunne on lähtöisin perustavammasta eksistentiaalisesta pelon ja inhon kokemuksesta, jota naisen sukuelimen edessä koetaan.

1920-luvun alussa sekä Rank että Ferenczi muodostivat yhtäläisiä näkemyksiä siirtyessään pois Freudin kastratioteorian rajoituksista. Kuten varmasti tiedätte, kirjassaan *Das Trauma der Geburt* Rank kehitteli

ajatusta siitä, että äiti on primääri halun kohde, ja väitti edelleen, että ”primääri tabu on äidin sukuelin, johon alusta lähtien on sijoitettua ambivalentteja tunteita” (Rank 1924, 87, alaviite 2). Rankille naisen sukuelintä kohtaan koettu inho edusti tapaa ”takertua äitiin” ja epäonnistumista hyväksyä oma syntymänsä. Viime kädessä kyseessä on kavahtaminen elämän edessä. Terapian tehtävänä oli vapauttaa äitiin fiksoitunut ja ahdistukseksi muuttunut libido. Sekä Rank (1924) että Ferenczi (1924) tutkivat syvällisesti fantasiaa palata äidin kohtuun, mikä aktivoituu uudelleen analyttisessä tilanteessa. Molemmat korostivat sen tärkeyttä, että saadaan vapautettua jumiutunut libido ja saatettua loppuun tehtävä irrottautua sekä äidistä että analyttikosta. Ferenczi vielä enenevästi ymmärsi, että potilaan on tärkeä käydä läpi syvän regression prosessi.

Kiinnitän huomiota tähän seikkaan – koska Risto Fried painotti lentämisen teeman merkityksellisyyttä unissa – ja siihen suureen ahdistukseen joka häilyy, tässä mielessä, Freudin unissa. Lentäminen unessa ilmaisee onnistunutta taantumista niihin miellyttäviin tuntemuksiin, joita äidin kohdussa on koettu. Seikka, että Freud ei kokenut unissaan lentämisen nautintoa, viittaa siihen, että hän ei koskaan voittanut uhkaavia fantasioita, jotka liittyivät naisen sukuelimeen, ja tämä puolestaan muunsi kohdun ”suljetuksi kammioksi”, vankilaksi. Hän ei koskaan sallinut itsensä täysin saattaa loppuun regression prosessia ja palauttaa harmonian tilaa, joka olisi ollut samanlainen kuin se, jota lapsi kokee äitinsä kohdussa.

Ahdistus, tässä mielessä, laukaisee sen halvaantumisen, jota Medusan pään edessä koetaan. Kuten oletettavasti tiedätte, Ferenczi havaitsi Medusan päässä symbolin siitä kauheasta ja pelottavasta ilmeestä, jonka naisen sukuelimet lapselle antavat, vaikutelman jota vahvistavat Medusan päätä ympäröivät lukuisat käärmeet (Ferenczi 1923). Kommentoidessaan tätä tulkintaa Freud lisäsi, että myytissä ilmaistu kauhu liittyi spesifisti äidin sukuelimiin: Athene, kreikkalainen jumalatar, joka kantaa Medusan päätä rintapanssarissaan, hän huomauttaa, ”– – tästä seuraa se, että Athene muuttuu naiseksi, jota ei voi lähestyä, jonka näkeminen tukahduttaa kaikki ajatukset seksuaalisesta lähestymisestä” (Freud 1923, 144). Freud kirjoitti aiheesta myös huomautuksen (Freud 1922), joka kuitenkin jäi keskeneräiseksi, luultavasti siksi, että eräs Freudin keskeisistä oletuksista oli, että naisen sukuelimet eivät ole millään tavoin edustettuina lapsen mielessä ennen murrosikää (Freud 1923).

Freudin kyseenalaisen teorian mukaan lapsi uskoo, että ”naiset, joita hän kunnioittaa, kuten äiti, pitävät hallussaan penistä pitkän aikaa” ja että ”ainoastaan arvottomat naiset ovat menettäneet sukuelimensä” (s. 144–145). Lisäksi, koska lapsi selittää tämän niin, että ”kyse on rangaistuksena tapahtuneesta kastaatiosta” (s. 144), viime kädessä naisen sukuelimet eivät representoidu hänen mielessään. Vain hänen reaktionsa, pelottava kokemus voi representoitua.

Tämä johtaa meidät takaisin Ateenaan, neitsytjumalatar Atheneen ja Medusan päähän. Voidaan itse asiassa pohtia, liittyikö Freudin kokema derealisaatio Parthenonissa jollain tavoin kastaation pelkoon.

IV

Tässä vaiheessa on kiinnitettävä huomio psykoanalyysin perustavaan uneen. Kuten tiedetään, psykoanalyysi sai alkunsa Irman ruiskeesta kertovan unen myötä, jonka Freud näki vuonna 1895. Viisi vuotta myöhemmin hän itse asiassa rohkeni haaveilla, että sen talon seinään, jossa hän oli unen nähnyt, jonain päivänä kiinnitettäisiin merkkilaatta, joka kunnioittaisi hänen untaan ja tulkintaansa siitä. Freud kirjoitti Fliessille kesäkuun 12. 1900: ”Luuletko että jonain päivänä marmorilaatta laitetaan talon seinään ja että siinä lukee? – ”Tässä talossa, heinäkuun 24. 1895 Unien Salaisuus paljastui tri. Sigm. Freudille.””

Irma-unihan on ”ammatillinen” uni, nimittäin sellainen, joka antaa ilmaisun Freudin emotionaaliselle reaktiolle niihin läheisiin ja intiimeihin suhteisiin, joita hänelle oli naispotilaisiinsa, ts. hänen vastatransferenssilleen (Langs 1984).

Freud keksi aivan uudenlaisen terapeutin asetelman, jota luonnehti intensiivinen ja kestävä läheisyys lääkärin ja potilaan välillä, asetelman joka helposti tuottaa regressiota ei vain potilaassa vaan myös lääkärissä. Aivan alusta asti Freud oletti, että terapian tarkoituksena oli antaa potilaan toistaa traumaattista kokemustaan, mutta hän ei odottanut toistumisen voivan olla niin myrskyisää, eikä sitä, että hän itsekkin tulisi vedetyksi elämään uudestaan varhaislapsuutensa kaipauksen ja hylkäämisen kokemuksia.

Tämä kaipaamisen ja hylkäämisen yhdistelmä oli läsnä Irma-unessa. Freud toivoi ”hyvää ja tottelevaista potilasta” (Freud 1900, 109, alaviite), mutta Irma oli vaikea potilas, joka tunkeutui analytikkonsa yksityiselämään, valittaen kipuja kurkussa ja vatsassa – aivan kuin Freud itse olisi vahingoittanut häntä.

Unessa Freud vie naispotilaansa sivummalle tutkiakseen hänen kurkkuaan. Aluksi Irma ei avaa suutaan, mutta kun hän lopulta avaa, Freud välittömästi pelästyy näkemäänsä ammottavassa kurkussa ja kavahtaa taaksepäin. Erikson (1954) huomauttaa, että tapahtuma oli Tiedostumattoman keksimisen hedelmöittävä hetki – todellakin ”pelottava löytö, joka”, kuten Erikson kirjoitti, ”tuijotti häntä kuin Medusan pää” (s. 35).

Kykenemättömänä kestävä näkemäänsä Freud kutsuu apua. Sitten ryhmä mieslääkäreitä tutkii Irmaa, ja erinäisten kysymysten jälkeen selviää, että kipujen syynä on likaisella neulalla annettu ruiske Otto-nimisen kollegan toimesta, joka sitten eristetään ja jota pilkataan hänen lääketieteellisen tietämyksensä puutteen takia. Osoittamalla Oton syylliseksi uni täytti, Freudin mukaan, hänen toiveensa siitä, että syy ei ollut hänen. On helppo ymmärtää, että syyllisyyden tunne, jolta Freud puolustaa itseään kaikin keinoin, on hänen vastatransferenssinsa avainelementti.

Kommentoidessaan unta Freud yhdisti Irman saamaan likaiseen ruiskeeseen kohdistuneet moitteet niihin ruiskeisiin, joita hän itse antoi päivittäin eräälle vanhalla rouvalle, jolle kehittyi laskimotulehdus. Tämä sai Freudin pohtimaan, oliko sairaus hänen aiheuttamansa. Freudin epäily haihtui kuitenkin pian, sillä hän kiinnitti jatkuvaa huomiota siihen, ”että ruisku oli puhdas” (Freud 1900, 118).

Kyseenalaistaminen ei kuitenkaan asettunut niin helposti, ja se nousi pintaan ekshibitionistisessä unessa, jossa hän löysi itsensä nousemassa portaita ”vajavaisesti pukeutuneena”. Hän harppoi kolme askelmaa kerrallaan, aivan kuin lentäen, kun yhtäkkiä hän huomasi palvelijattaren nousevan rappusia aivan hänen perässään. Freud tunsu häpeää, lamaannusta ja liimaantuvansa paikoilleen samalla hetkellä. Hänen tunteensa, kuten hän mainitsee, eivät olleet ahdistusta, vaan ”eroottista kiihtymystä”.

Ekshibitionistisen unen portaikko kuului vanhalle rouvalle, jonka luona Freud kävi säännöllisesti antaakseen tälle ruiskeen. Vanha rouva asui yläkerran asunnossa palvelijattaren ja palvelijan kanssa. Freud odotti joka päivä, että hänet päästettiin sisään, ja koska paikalla ei ollut sylkyastiaa, hänellä oli tapana sylkeä portaikkoon saaden tästä syystä palvelijalta moitteita. Joskus kävi niin, että hän kapusi kerrosta liian ylös; kerran hän nautiskeli kunnianhimoisesta päiväunesta, jossa hän ”kiipesi yhä ylemmäs” (Freud 1901, 164). Nöyryytys siitä, että joutui odottamaan potilastaan ulkopuolella, palvelijan moitteet ja halu ”kiivetä korkealle” muuttivat vanhan rouvan rappukäytävän päivittäiseksi näyttämöksi hänen turhautumiselleen – ennen kaikkea hänen ammatilliselle

turhautumiselleen. Opiskelijana hänen oli täytynyt hylätä akateeminen ura ansaitakseen elantonsa ja voidakseen naida Marthan. Lyhyesti sanottuna, sen sijaan että häntä olisi tituleerattu ”Herra Professoriksi”, hänen täytyi kiivetä ja kävellä portaita ja odotella käytävässä päästäkseen antamaan ruiskeita!

Päivää ennen mainittua unta palvelija moitti Freudia, koska tämä oli sylkenyt portaikkoon. Palvelijatar oli suuttunut hänelle, koska hän ei ollut pyyhkinyt kenkiään vaan oli kuljettanut mutaa matolle. Sylkeminen (virtsaaminen) ja muta (ulostaminen) alensivat Freudin seksuaalisen aktin representaation arvoa (kiipeäminen ylös portaita antamaan ”ruiske” ”Rouvalle”). Alentaminen heijastuu myös siinä, miten rakkausobjekti representoituu inhottavana: naiset ovat ankaria, epäviehättäviä ja torjuvia – aivan kuten ankara hoitajatar Freudin lapsuudessa Freibergissä; hoitaja oli saanut hänet tuntemaan itsensä kömpelöksi ja häpeämään. Kun ankarat, torjuvat ja inhottavat naiset esiintyivät hänen unissaan, Freud piti heitä muinaisen hoitajansa reinkarnaatioina, joka, kuten hänen äitinsä oli kertonut, oli ”vanha ja ruma, mutta hyvin terävä ja tehokas” nainen (Freud 1900, 247).

Mitä Freud sitten kykeni päättelemään unistaan oli se, että esihistoriallinen hoitajatar oli ollut vastuussa, ei vain hänen pottakasvatuksestaan – ”kovakouraisesta käsittelystä” (s. 247–248) – vaan myös hänen neuroottisesta impotenssistaan. Vuonna 1897, lokakuun 3. ja 4. päivän välisenä yönä Freud näki samankaltaisen unen, joka johti hänet johtopäätökseen, että hoitajatar oli ollut hänen ”opettajansa seksuaaliosioissa ja valittanut, koska hän oli ollut kömpelö ja kykenemätön tekemään mitään”.

Freud uskoi, että motorinen paralyysi, jonka ohessa oli eroottisen kiihottumisen tunne ja joka oli dramatisoitunut unessa, jossa hän oli kivunnut portaita, oli lähes yksi yhteen jäljennös hänen traumaattisesta vietellyksi tulemisestaan, jonka hoitajatar oli aiheuttanut n. kahden ja puolen vuoden ikäisenä. Lapsuuden tapahtuma tulee näkyviin kun liitämme yhteen sukuelinten näyttämisen, tunteen paikoilleen liimaantumisen, ankaran hoitajattaren moitteet johtuen hänen kömpelyydestään suorittaa liian vaikeita tehtäviä ja häpeä jota hän tunsi ”kun ei osannut tehdä mitään” (Freud 1900a, 336). Risto Friedin (2003, 328) mukaan Freud koki laajamittaista seksuaalista hyväksikäyttöä lapsena: häntä opetti masturboimaan aikuinen nainen, joka välitti hänestä ja joka sitten pilkkasi häntä kömpelyydestä ja huonosta suorituksesta. Ystäväni Mario Beira tuli tahollaan samaan johtopäätökseen sen suhteen, mitä Freud joutui kokemaan hoitajansa käsissä ja mitä siitä myöhemmin tihkui näkyviin.

On syytä huomata, että psykoanalyysin perustavassa unessa tämä sama tapahtuma näyttää ilmaantuvan siinä vaiheessa, kun Irma avaa suunsa ja Freud pelästyy sitä, minkä hän näkee ammottavassa kuilussa ja minkä Freud itse yhdisti naisen sukuelimiin. On myös toinen elementti, joka viittaa tähän. Unen ratkaisevassa vaiheessa trimetyyliamiinin kaavaa ilmestyy Freudille voimakkaalla tavalla. Trimetyyliamiini on kemiallinen yhdiste, jota löytyy mm. vaginasta, ja sen selkeimmin erottuva luonteenpiirre on sen tuottama mädäntyvän kalan haju. Kaava tuo siis uneen mukaan ajatuksen siitä, että naisen sukuelimet ovat vastenmieliset.

Tämä johtaa myös siihen, että yhdistyneessä uhkaavan suun ja inhottavassa naisen sukuelinten ilmentymässä voidaan nähdä esigenitaalisen ahdistuksen ja seksuaalisen ylikiihottuneisuuden yhdistelmää. Merkittävää oli, että *Kliinisessä päiväkirjassaan* Ferenczi jäljitti Freudin inhon feminiinisyyttä kohtaan ”seksuaalisesti vaativan äidin” aiheuttamaan vaikutukseen. Primääri tapahtuma, Ferenczi otaksui, ”on saattanut tehdä hänestä suhteellisen impotentin” (Dupont 1985, 188).

Freud ajatteli, että tämä kokemus hoitajattaren kanssa aiheutti hänen seksuaalisen libidonsa heräämisen, mikä sitten suuntautui hänen äitiinsä Amaliaan. Koska Freud kuvasi viettelijäänsä ”opettajakseen seksuaaliasioissa” (lokakuun 4. 1897), voimme koettaa rekonstruoida hänen ymmärtämystään siinä, mikä avautui sittemmin seuraavalla tavalla. Kun Freud näki äitinsä alasti junamatkan aikana Leipzigista Wieniin, hän oli jo tarpeeksi opetettu sen suhteen, mitä hänen odotettiin tekevän. Tällä kertaa kuitenkin hän joutui pelon valtaan.

Itseanalyysinsä aikansa Freud pohdiskeli sitkeästi sitä intensiivisen kaipauksen, eroottisen kiihottumisen ja pelon sekoitusta, joka niin usein tuli esiin hänen unissaan; siitä kasvoi fantasia, että häneltä oli kielletty sisäänpääsy, mikä oli käänteentekevää hänen itseanalyysinsä kannalta, samaten kuin hänen motorisen ja psyykkisen estyneisyytensä tunnus. Jos otamme huomioon, että Irma-unen päätapaukset, siis ammolleen avattuun suuhun katsominen, ilmentää alkua Freudin fantasiassa palata takaisin äitinsä kohtuun, meidän on tultava johtopäätökseen, että tämä fantasia herätti hänessä liian paljon ahdistusta. Eristetty paikka, johon hänellä ei ollut pääsyä, symboloi äidin kohtua. Ensin ”Rooma” ja myöhemmin ”Ateena” symboloivat tätä kiellettyä paikkaa. Kuten tiedetään, Freud selitti tämän vetoamalla Oidipus-kompleksiin. Tässä mielessä isän puuttuminen asiaan (ja uhkaava kastratio) muunsi tämän kaivatun kohteen kielletyksi paikaksi. Voimmeko keksiä tälle tilanteelle jonkin muun selityksen?

Jos seuraamme Risto Friedin ajatuskulkuja, trauma, raivo ja esioidipaaliset fantasiat olivat pääosassa. Jos Freud lamaantui ja liimaantui aloilleen sen sijaan että olisi kokenut lentämisen riemua, se johtui siitä, että hänen kohtufantasiansa kulminaatiopiste oli ”äidin seksualisoitu murha: kosto äidin taholta tulleista torjumisista ja hylkäämisistä, mihin sekoittui edelleen jatkuva halu omistaa hänen jakamaton rakkautensa” (Freud 2003, 487). Tästä näkökulmasta Freudin lamaantumisen tarkoituksena oli suojella objektia tältä raivolta, säästää idealisoitu äitikuva seksuaalisuuden tahralta. Risto vie meidät tähän saakka. Voimmeko jatkaa eteenpäin?

V

Freudin vanhemmat olivat entisen Galitsian alueen juutalaisia. Freud syntyi Määrissä ja kasvoi Wienin Leopoldtstadtissa, juurikin siellä, minne useimmat kouluttautumattomat Wieniin paenneet Itä-Euroopan juutalaiset asettuivat 1860-luvun Itävallan demokratia uudistusten jälkeen. Vastoin kuin Länsi-Euroopan juutalaiset, jotka modernisaation prosessin myötä maallistuiivat yhä enemmän ja sulautuivat saksalaiseen kulttuuriin, Itä-Euroopan juutalaisia pidettiin vulgääreinä, karkeina ja sivistymättöminä. Juutalaisvastaisuuden lisääntyessä Länsi-Euroopan juutalaiset halusivat ottaa etäisyyttä itäjuutalaisten yhteisöön. Tämä koski myös Freudia, joka tietoisesti pyrki erottautumaan perinteisistä tai ”alkukantaisista” ja ”barbaarisista” rituaaleista ja Itä-Euroopan juutalaisista, jotka sekä juutalaisten että ei-juutalaisten mielissä edustivat niitä rasisia antisemitistisiä stereotyyppioita, joita muu väestö kaikkiin juutalaisiin projisoi.

Freudin perhe ei ollut vain itäeurooppalaista alkuperää, vaan hän itse sai myös yksityistä heprean opetusta lapsena, ensin kotona isältään ja sitten professori Hammerschlagin luona. Hänen opiskeluvuotensa Wienissä ja aikansa kymnaasissa lopulta tarjosivat hänelle monipuolisen koulutuksen. Freud oppi kreikkaa ja latinaa koulussa, mikä auttoi häntä etäännyttämään itseään perheensä itäeurooppalais-juutalaisista lähtökohdista. Useat kirjoittajat ovat huomauttaneet, että tarttumalla Oidipus-myyttiin ja tekemällä siitä ihmiskunnan ymmärtämisen avaimen Freud oli onnistunut irrottautumaan juutalaisista juuristaan ja identiteetistään. Kuten hyvin tiedetään, viimeisessä itseanalyttisessä esseessään ”Muistihäiriö Akropoliilla” Freud (1936) otti esiin erityisesti Kreikan historian oppimääränsä täsmällisenä esimerkkinä siitä, miten hän oli onnistunut ylittämään isänsä ja matkaamaan pidemmälle kuin Jakob.

Kuten Freud, myös Fried idealisoi voimakkaasti kreikkalaista kulttuuria ja sivistystä. Vieraillessaan ensimmäistä kertaa Ateenassa Risto Fried odotti löytävänsä siellä harmonian paratiisin, ja hän yllättyi kohdatessaan siellä niin monta muinaisen Kreikan reliikkiä. Erityisesti häneen teki vaikutuksen muinaisen Ateenan käärmeekultti. Hän kuvaili kokemustaan Akropolis-museossa nähtyään siellä lukuisia käärmeveistoksia: ”Käärmeitä oli luonnollisessa ja jättimäisessä koossa, realistisia ja fantisoituja, maa- ja merikäärmeitä, yksi- ja monipäisiä, tai yläosastaan ihmishahmoisia ja alaosaan käärmeen” (Fried 2003, 610; ks. myös 409–411). Klassisen ja arkaaisen Kreikan välinen kontrasti, jota hän kenties tunnisti myös omassa itsessään, tuli seuraavina vuosina yhdeksi johtoteemoista hänen kirjassaan. Friedin kyky luoda dialogia ja dialektista jännitettä klassisen ja arkaaisen Kreikan välille on todellakin asia, joka tekee hänen kirjastaan niin erityisen, inhimillisen, syvällisen ja rauhoittavan. Uskon myös, että se johtuu hänen kyvystään integroida omassa itsessään oman identiteettinsä juuria ja puolia. En tiedä paljonkaan hänen henkilöhistoriastaan. Hänen etunimensä sai minut luulemaan, että hänet oli kastettu, mutta kun tapasin hänet, hän oli täysin palauttanut ja integroinut itsessään juutalaiset juurensa ja identiteettinsä. Uskon, että hänen kykynsä käsitellä arkaaista Kreikkaa oli heijastusta tästä integraatioprosessista.

Teoksessaan *Valistuksen dialektiikka* Horkheimer ja Adorno (2008) väittävät, että modernina aikana yksi pääasiallisista antisemitismin lähteistä oli vaarallinen keskiajan kauhujen ihannoiti ja näiden kauhujen projisoiminen juutalaiseen. Uskon, että luomalla psykoanalyysin Freud loi tilan, jonka päämääränä oli neutralisoida tätä dynamiikkaa, tilan jossa se, mikä oli arkaaista, primitiivistä, syrjäytettyä, voidaan säilöä ilman että sitä täytyisi purkaa ulospäin. Kuitenkin me tiedämme, että huolimatta tästä ponnistuksesta, tietty inho regressiota ja epänormaaliutta kohtaan hänessä säilyi. Tämä ristiriitainen puoli Freudin persoonallisuudessa tuli hyvin ilmaistuksi Sándor Ferenczin *Kliinisessä päiväkirjassa*. Risto Friedissä emme tapaa jälkeäkään siitä ratkaisemattomasta antiteesistä primitivismiin ihailun ja epänormaaliuden inhon välillä, minkä Freudilta löydämme. Fried piti taiteesta, musiikista ja klassisesta Kreikasta, mutta hänellä oli erityinen kyky ymmärtää emotionaalisesti ja pohtia intellektuaalisesti niitä kammottavia elämän puolia, jotka kulkeutuivat hänen ideaansa arkaaisesta Kreikasta ja sen pääasiallisesta symbolista, käärmeestä.

VI

Tämä valottaa meille Freudin ”Muistihäiriö Akropoliilla” -esseen taustaa. Max Schurista tuntui, että se elementti, joka oli edeltänyt derealisaation kokemusta, löytyi kirjeistä, joita Freud kirjoitti Fliessille noin viikkoa ennen kuin hän ”aloitti matkansa” (Schur 1969, 130). Freudin Fliessiin ja tämän teorioihin kohdistama ihailu edustaa kaikkein irratiimallisimpia puolia hänen mielessään. Kuten tiedetään, Freudin ja Fliessin välinen ystävyys ja älyllinen yhteistyö katkesi vuonna 1901. Myöhemmin kirjeenvaihto jatkui tarkoituksella, että voitaisiin sopia kiista, joka koski lähinnä biseksuaalisuuden löytymistä, ja vuonna 1904 lähetetyt kirjeet olivat viimeiset näiden kahden miehen välillä. Freudin kannalta kiista oli hyvin tuskallinen. On kuitenkin olemassa eräs aivan tietty elementti, joka voisi olla vastuussa Freudin lähes psykoottisesta lohkomisen kokemuksesta. Tässä kohden Fliess muistutti Freudille tapauksesta, jossa ”nainen oli nähnyt unta valtavista käärmeistä”. Lainaan Fliessin kirjettä Freudille: ”Puhuimme siitä ensimmäistä kertaa Nürnbergissä – ja sinä kerroit sen naisen tapauksesta, joka näki unta valtavista käärmeistä [riesigen Schlangen]. Tuolloin olit varsin vaikuttunut [sehr betroffen] ajatuksesta, että naisessa vallalla olevat pohjavirrat voisivat olla lähtöisin hänen psyykensä maskuliinisesta osasta. Tästä syystä olin entistä hämmennyneempi Wrocławissa siitä vastustuksesta jota osoitit sitä oletusta kohtaan, että psyykessä esiintyisi biseksuaalisuutta.” (Masson 1985, 465.)

Kuka oli tämä Freudin naispotilas? Mitä tiedämme hänestä?

Nürnbergin tapaamisen ajankohtana oli pääsiäinen 1897. Freud oli lähettänyt Fliessille kliinisen materiaalin kolmessa kirjeessä, jotta tapauksesta voitaisiin keskustella. Yhdessä näistä kirjeistä (24.1.1897) on seuraava lyhyt tapaushuomautus: ”Voitko kuvitella, mieleeni tuli kuva tytön ympärileikkauksesta. Sisempien häpyhuulien leikkaaminen, veren imeminen, minkä jälkeen lapselle annettiin pala ihoa syötäväksi. Tämä lapsi, 13-vuotias, väitti kerran, että hän voisi nielaista palan kastematoa ja teki sen. Kerran tekemäsi leikkaukseen vaikutti hemofilia, joka oli saanut alkunsa tällä tavalla.”

Kyseinen potilas oli Emma Eckstein (Schur 1966, 114), Freudin tärkein naispotilas psykoanalyysin perustamisen aikoihin. Emma oli syntynyt Wienissä vuonna 1865, eli aikana jolloin masturbaation vastainen taistelu oli käymässä yhä sadistisemmaksi.² Modernin ajan alkuvaiheissa sisempien häpyhuulien leikkaaminen oli yleinen lääketieteellinen toimenpide, jonka tarkoituksena oli ”parantaa” tyttölapsen masturbaatiosta (Bonomi 2009). Ludwig Fleischmann (1841–1878) oli ensimmäisen lastenosaston johtajana Wienin Yleissairaalassa vuosina 1872–1878. Vuonna 1878, hänen kuolemansa jälkeen, *Wiener Medizinische Presse* -aikakauslehti julkaisi hänen artikkelinsa, jossa suositeltiin vastustamaan masturbaatiota tyttöillä arpeuttamalla tai amputoimalla pikkutyttöiltä klitoris ja ”polttamalla häpyhuulet ja vaginan sisäänkäynti” (Fleischmann 1878, 49). Uskon, että se mitä Freud havaitsi Emma Ecksteinin genitaalialueella – hänen epäsymmetriset häpyhuulensa – oli tällaisen toimenpiteen aiheuttamaa arpikudosta.

Tällainen trauma sopii myös Emman kliiniseen kuvaan ja sen kehittymiseen, jota luonnehtivat hysteeriset verenvuodot, itsensä viiltely ja traumatofilia. Hän kärsi myös kivuista jaloissaan ja kyvyttömyydestä seistä ja kävellä, mikä sulki hänet makuuhuoneeseensa suurimmaksi osaksi elämänsä. Analyyttinen hoito oli ilmeisesti hyvin menestyksellistä, ja hän pystyi jatkamaan normaalia elämää, mutta 12 vuotta myöhemmin hän koki vakavan ja lopullisen romahduksen. Freud (1937) veti lyhyesti yhteen hänen tapaushistoriansa kirjoituksessa ”Analyysin päättymisen ja päättymättömyys” (mainitsematta potilaan nimeä). Tämä potilas oli Freudille niin tärkeä, että 40 vuotta myöhemmin Freud perusti tähän tapaukseen päätelmänsä siitä, mitä analyysillä voidaan saavuttaa. Koska kyseessä oli ainoa kirjassa mainittu naispotilas, Freudin johtopäätöksillä siitä, että naista on mahdotonta saada luopumaan illusiostaan että hänellä on penis, oli erityistä Emmaan sijoittuvaa lähtökohtaa.³

Todennäköisesti Emma Ecksteinin tapauskertomus oli Freudin niiden näkemysten ja väitteiden pohjana, jotka koskivat naisen illuusiota peniksen omistamisesta. Kuten tiedetään, Freud (1923) uskoi, että infantiilissa genitaalirakenteessa molemmilla sukupuolilla on maskuliininen sukuelin. Hän kutsui oletusta, että kaikilla ihmisillä on penis, ensimmäiseksi lasten seksuaaliteoriaksi. Hän piti sitä myös tieteellisenä teoriana, perustuen sikiötutkimuksiin. Kuten hän kirjoitti ”Kolmessa esseessä seksuaaliteoriasta”, ”biologiatiede – on joutunut tunnustamaan naisen klitoriksen peniksen tosiasialliseksi korvikkeeksi” (Freud 1905, 195).

Kun Freud sitten Napoleonin mukailleen omaksui käsityksen, että ”Anatomia on Kohtalo” (Freud 1924), hänellä oli ajatus, että klitoris oli surkastunut penis, mutta penis yhtä kaikki. Kun tämä surkastunut penis oli hyvin pieni, Freud kuvitteli, että jossain vaiheessa tyttölapsi odottaa sen kasvavan myöhemmin, tai olettaa että hän on menettänyt peniksensä kastroitiossa. Toisin sanoen tyttölapsi pakonomaisesti takertuu klitoriksen sensuaaliseen kiihottamiseen ja siitä johtuvaan fantasiaan peniksen omistamisesta.

Freud kehitteli tätä teoriaa syksyllä 1897 (ks. kirje Fliessille 14.11.1897) ja juuttui siihen loppuun asti. *Kliinisessä päiväkirjassaan* Ferenczi kutsui sitä ”feminiinisyyden kastaatioteoriaksi”, koska jotta voisi tulla feminiiniseksi, tyttöjen täytyy kieltää kuvitteellinen peniksensä. Ferenczi ei hyväksynyt tätä teoriaa, ja hänestä tuntui, että Freud sivuutti mahdollisuuden, että vaistomainen heteroseksuaalinen suuntautuminen kehittyisi hyvin varhaisessa vaiheessa ja että ”maskuliinisuus syntyy vasta traumaattisista syistä (primäärivaiheessa), hysteerisenä oireena”. (Dupont 1985, 187–188.)

Tämä johtaa meidät takaisin Emma Ecksteinin tapaushistoriaan, koska hänen lapsuudenaikainen genitaalitraumansa valaa vallan toisenlaista valoa hänen ”libidinaaliseen fiksaatioonsa” ja ”korvautuneeseen uskoonsa”. Oliko hänen ”illusionsa” peniksen omistamisesta pelkkä sisäsyntyisen maskuliinisen asennoitumisensa ilmaus? Tai, pikemmin, oire, muistioire kenties, hänen traumastaan joka sinällään ruumiillisti hänen toiveensa saada analyytikkonsa ymmärtämään hänen sukuelimiään ja traumaansa?

VII

Ilmeisesti Freud dissosioi Emma Ecksteinin ”libidinaalisen fiksaation” klitoris-penikseen hänen vaginaalisesta traumastaan (arpeutuneet häpyhuulet). Luultavasti tämä vastasi sitä ydindissosiaatiota, joka hänen ”maskuliinisessa” potilaassaan oli, mutta oleellista on, että tämä dissosiaatio juurtui Freudin oppiin naisen seksuaalisuudesta.

Löydämme saman dissosiaation psykoanalyysin perustavan unen sydäimestä, Irma-unesta. On tunnettua, että tähän uneen vaikutti katastrofaalinen leikkaus Emma Ecksteinin nenään, jonka Wilhelm Fliess suoritti helmikuussa 1895, Freudin rohkaisemana ja suoralla siunauksella. Mielestäni tämä leikkaus oli toistumaa sille ympärileikkaukselle, jonka Emma oli kokenut lapsuudessaan, ja Emma koki sen trauman uudelleentoistumisena. Fliessin kirurginen toimenpide laukaisi itse asiassa koko joukon oireita potilaassa, joka alkoi toistaa vanhaa kaavaa, nimittäin hysteerisiä verenvuotoja ja fantasioita itsensä viiltämisestä. Emmen trauma kykeni puhumaan ja lyömään läpi monissa muodoissa hänen hoitonsa aikana, kaikkein selvimmin ”ympärileikkaus-tapahtumassa”, jonka Freud raportoi Fliessille tammikuussa 1897. Huolimatta siitä, että tämä tapahtuma oli tuotettu paljon myöhemmin, äskettäin julkaistussa lehdessä (Bonomi 2013a) olen yrittänyt osoittaa, että Freudin tiedostamaton ymmärrys Emmen lapsuuden traumareaktiota kohtaan kuitenkin palasi hänelle unessa Irman ruiskeesta, siis unessa jonka hän näki kesällä 1895.

Kuten tiedämme, Irma oli Freudin naispotilas, joka kärsi kivuista ruumiissaan, mikä aiheutti Freudille syyllisyydentunteita. Freudin unen kuvallinen keskus on Irman avonainen suu, potilaan joka on yhteistyöhaluton ja vastustava ja joka kieltäytyy avaamasta suutaan kunnolla. Kun hän lopulta avaa suunsa kokonaan, Freud reagoi tuntemalla pelkoa siitä mitä hän näkee, ja kavahtaa taaksepäin. Erikson (1954), kuuluisassa ja ylittämättömässä Freudin unen tulkinnassaan, väitti että Irman suun sisältö ei vain edustanut naisen luovaa sisätilaa (kohtua), vaan myös unennäkijän tiedostumatonta, hedelmöittynyttä tiedostumatonta, josta psykoanalyysi sittemmin syntyi. Kysymys kuuluu: mikä täsmälleen oli hedelmöittävä tekijä?

Freud sanoi kerran, että unissa emme kuule vaan näemme. Irma-unessa Freud ei vain reagoi kavahtamalla, vaan hän näkee mielessään myös ”trimetyyliamiinin” kaavan, joka edustaa ”ratkaisua” hänen naispotilaansa arvoituksellisiin kipuihin. Aiemmin mainitsemassani artikkelissa (Bonomi 2013a) hyväksyin ja avasin näkemystä, jonka on aiemmin esittänyt Adrian de Klerk⁴, siis sitä että ”trimetyyliamiinin” voisi yhtä hyvin lukea anagrammina tai transskriptaationa sanaparista ”brith milah”, joka on hepreaa ja tarkoittaa ympärileikkausta.

De Klerk oli päätellyt, että Emman nenäleikkaus palveli tiedostamattomana muistuttimena Freudin omasta traumaattisesta ympärileikkauksesta ja että se fantasia ja seksuaalinen grandiositeetti, joka on sisäänkirjoitettuna ja jota sana trimetyyliamiini kantaa, oli rakentunut falliselle vammalle. Mielestäni tämä tulkinta on periaatteessa oikea, mutta sen täytyy tulla ilmaistuksi täsmällisemmin, niin että otetaan huomioon se, että Emman nenäleikkaus oli trauman toistumista ja että se herätti uudelleen hänen muistoissaan ja reaktioissaan lapsuuden traumat, joiden joukossa oli fantasia peniksen omistamisesta. De Klerk ajatteli, että äärimmäinen trauma ("fallinen vamma") joka oli kaiverrettu Freudin itse-dissektio-uneen ja joka antoi viitteitä itsestään hänen Irma-unessaan, oli Freudin oma ympärileikkaus. Itse olen sen sijaan taipuvainen ajattelemaan, että se elementti, joka jäi sensuurin alle, oli Emma Ecksteinin sukuelinten silpominen ja että Freudin oma ympärileikkaus tuli sen sijalle.

Joka tapauksessa pitäisi olla selvää, että Freud samastui ympärileikattuun naispotilaaseensa (kuten hän Irma-unessa samastuu Irmaan). Miksi Freud oli kykenemätön irrottautumaan tästä samastuksesta? Luulen, että johtuen raivoavasta ja myrkyllisestä antisemitismista, joka piinasi tuon ajan Wieniä, Freud ei kyennyt vapaasti keskustelemaan siitä merkityksestä, joka ympärileikkauksella oli psykoanalyysin itsensä alkuperälle. Freudin haluttomuus ottaa esiin ympärileikkaus-aihetta oli lisäksi sekoittunut hänen omaan karsastukseensa juutalaisia rituaaleja ja seremonioita kohtaan. Toisin sanoen Freudin vastatransferenssi kasvojen Emma Ecksteinin ympärileikkaustapahtuman kanssa risteää ja nousee pintaan sekä modernin Euroopan sosiaalishistorian kanssa että Freudin omakohtaisen tarinan kanssa siitä, miten hän vieraantui juutalaisuudesta.

Viitteet

1. Freudin kirje Marthalle 19.6.1882. Ks. Fried (2004, 419–422) ja erinomainen Freudin Melusiina-fantasian tutkimus teoksessa Rosenberg (1978). Kommentteja sekä Ikhtyosaurasta että Melusiinasta, ks. Eissler (1978), Abraham (1982), Harrison (1988), Doria-Medina (1991). Vuonna 1801 Goethe kirjoitti tarinasta uuden version, jossa sankaritar ei ole käärme eikä merenneito vaan hyönteisen kokoinen kääpiö, joka asuu pienessä laatikossa ja joka voi muuttua ihmisen kokoiseksi vähäksi aikaa. Kun tarinaa muutettiin, järkyttävän kurkistamisen ja särkyvän avioliiton teemat kuitenkin säilytettiin. Kirjeessään Marthalle Freud, joka tunsi myös perinteisen version hyvin, viittasi tähän myöhempään versioon. On myös syytä huomata, että Ikhtyosauran samastaminen Gisela Flussiin on kyseenalainen. On mahdollista, että se oli jonkun toisen tytön koodinimi.
2. Kuvatessaan "repressiivisten ja kirurgisten menetelmien äkillistä esiinnousua masturbaation hoitamisessa alkaen 1850-luvulta" René Spitz, kuuluisa psykoanalyytikko, kirjoitti: "Siinä missä 1700-luvun lääkärimiehet pyrkivät parantamaan masturbaation, 1800-luvulla he yrittivät tukahduttaa sen. Kun vuoteen 1849 asti masturbaatiota hoidettiin enimmäkseen vesiterapialla, ruokavaliolla jne., vuosien 1850 ja 1879 välillä kirurgista hoitoa suositeltiin useammin kuin mitään muuta menetelmää. Vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla sadismista tulee päällimmäinen luonteenpiirre taistelussa masturbaatiota vastaan." (Spitz 1952, 499.)
3. Huomionarvoista on, että kirjeessä Freudilta Fliessille 24.1.1897, jossa Freud kertoo ympärileikkaus-teemasta, on myös Freudin kirjoitusten ensimmäinen viittaus naisen falloksen (vrt. viittaus "suureen Penis-Jumalaan").
4. Henkilökohtainen tiedonanto 24.7.2009. Adrian de Klerk kuoli vuotta myöhemmin, ennen kuin ennätti laatia kokonaisteorian tuolle uniajatukselle.

Suomentanut Tuomo Välkki

Artikkeli saapunut toimitukseen 6.11.2013, hyväksytty 25.5.2014.

Kirjallisuus

- Bettelheim, Bruno** (1982). Freud and man's soul. New York: Vintage.
- Bonomi, Carlo** (2005). Was Freud afraid of flying?: Risto Fried's Freud on the Acropolis – a detective story. *International Forum of Psychoanalysis*, 14, 49–53.
- Bonomi, Carlo** (2007). Sulla soglia della psicoanalisi. Freud e la follia del bambino. [On the threshold of psychoanalysis: Freud and the insanity of the child.] Torino: Bollati Boringhieri.
- Bonomi, Carlo** (2009a). The relevance of castration and circumcision to the origins of psychoanalysis. 1. The medical context. *International Journal of Psychoanalysis*, 90, 551–580.
- Bonomi, Carlo** (2012). Freud, Ferenczi, and the “disbelief” on the Acropolis. *International Forum of Psychoanalysis*, 21, 239–248.
- Bonomi, Carlo** (2013a). Withstanding trauma: the significance of Emma Eckstein's circumcision for Freud's Irma dream. *The Psychoanalytic Quarterly*, 82(3), 689–740.
- Bonomi, Carlo** (2013b). “So it really does exist – the sea-serpent we've never believed in!” Ferenczi's influence on Freud revisited. *The American Journal of Psychoanalysis*, 73(4), 370–381.
- Breuer, Josef & Freud, Sigmund** (1895). Studies on hysteria. Teoksessa *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Volume II (1893–1895)*.
- Dupont, Judith** (1985). *The clinical diary of Sándor Ferenczi*. Cambridge and London: Harvard Universities Press, 1988.
- Erikson, Erik** (1954). The dream specimen of psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 2, 5–55.
- Ferenczi, Sándor** (1923). On the symbolism of the head of Medusa. Teoksessa *Further contributions to the theory and technique of psycho-analysis*, 360. London: Hogarth Press, 1950.
- Ferenczi, Sándor** (1924). *Thalassa: a theory of genitality*. London: Karnac Books, 1989.
- Ferenczi, Sándor** (1930–32). Notes and fragments. Teoksessa *Final contributions to the problems and methods of psycho-analysis*, 219–279. London: Hogarth Press, 1950.
- Ferenczi, Sándor** (1931). Child-analysis in the analysis of adults. Teoksessa *Final contributions to the problems and methods of psycho-analysis*, 126–142. London: Hogarth Press, 1955.
- Ferenczi, Sándor** (1933). Confusion of tongues between adults and the child. Teoksessa *Final contributions to the problems and methods of psycho-analysis*. London: Hogarth Press, 1950.
- Fried, Risto** (1997). Personal and classical myth: a confrontation on the Acropolis. *International Forum of Psychoanalysis*, 6, 7–15.
- Fried, Risto** (2003). *Freud on the Acropolis – a detective story*. Helsinki: Therapeia Foundation.
- Freud, Sigmund** (1896). The aetiology of hysteria. SE III, 187–221.
- Freud, Sigmund** (1898). The psychical mechanism of forgetfulness. SE III, 287–297.
- Freud, Sigmund** (1899). Screen memories. SE III, 303–322.
- Freud, Sigmund** (1900). The interpretation of dreams. SE IV–V.
- Freud, Sigmund** (1901). The psychopathology of everyday life. SE VI.
- Freud, Sigmund** (1905b). Three essays on the theory of sexuality. SE VII, 123–246.
- Freud, Sigmund** (1922). Medusa's head. SE XVIII, 273–274.
- Freud, Sigmund** (1923). The infantile genital organization (An interpolation into the theory of sexuality). SE XIX, 139–146.

- Freud, Sigmund** (1937). Analysis terminable and interminable. SE XXIII.
- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W.** (2008). Valistuksen dialektiikka: filosofisia sirpaleita. Suom. Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Langs, Robert** (1984). Freud's Irma dream and the origins of psychoanalysis. *Psychoanalytic Review*, 71, 591–617.
- Masson, Jeffrey M.** (toim.) (1985). The complete letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess 1887–1904. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Niederland, William G.** (1969). Freud's "déjà vu" on the Acropolis. *American Imago*, 26, 373–378.
- Rank, Otto** (1924). The trauma of birth. New York: Dover Books, 1994.
- Schur, Max** (1966). Some additional "day residues" of the specimen dream of psychoanalysis. Teoksessa Kanzer, Mark & Glenn, Jules (toim.), *Freud and his self-analysis*, 87–116. New York and London: Jason Aronson, 1979.
- Schur, Max** (1969). The background of Freud's "disturbance" on the Acropolis. Teoksessa Kanzer, Mark & Glenn, Jules (toim.), *Freud and his self-analysis*, 117–134. New York and London: Jason Aronson, 1979.
- Schur, Max** (1972). *Freud: living and dying*. New York: International Universities Press.